

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 94(38):930(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2025-1-5>

Поліщук Михайло,
директор,

Вільшанський українсько-болгарський історичний музей
імені Івана Гуржоса
Michal26600@meta.ua

«PARALLELA MINORA» ПЛУТАРХА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Мета статті – комплексно проаналізувати трактат «*Parallela minora*» («Паралельні оповідання»), авторство якого прийнято приписувати античному історику Плутарху. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об'єктивності, а також на використанні загальнонаукових методів аналізу, синтезу, узагальнення. Особлива увага приділена запропонованому Йоганном Дройзеном методу аналізу історичного джерела та «Кембриджській системі» критики античних текстів. Уперше в українській історичній науці комплексно проаналізовано вміст та зміст, а також джерелографічний зв'язок джерела «*Parallela minora*» з іншими античними та середньовічними історичними джерелами. Визначено, що комплікативний характер твору об'єктивно зумовлений жанром таких порівнянь. Імовірною головною ідеєю можна вважати демонстрацію повторюваності популярних в античній літературі історичних та міфологічних сюжетів. Ці ж сюжети слугували джерелом як натхнення, так і відвертого плагіату для інших авторів. Припускаємо, що автор трактату «*Parallela minora*» міг як репродуктивно переписувати оповідання з реальної джерельної бази, так і свідомо та цілеспрямовано допускати певні огріхи чи відверту примітивізацію як сатиру над подібним жанром, запозиченням та/або авторами. До того ж без відкриття нових першоджерел, які нині втрачені (як то сталося з працею про державний устрій Афін авторства Арістотеля), з огляду на низку специфічних та унікальних характеристик й елементів «*Parallela minora*», беззаперечна оцінка джерела, суті твору та навіть авторства навряд чи може вважатися повністю однозначною. Висловлено припущення, що означений трактат варто сприймати як маніфест до сучасних істориків із закликом до більш ретельного аналізу джерельної бази.

Ключові слова: *Parallela minora* [Паралельні оповідання], Плутарх, автор.

«Того, що говорять про Платона,

не скажуть, мабуть, навіть про п'яного софіста!»

© Плутарх. Народження душі за Тимеем, 8 [p. 1016a Stephanus]

З огляду на низку філологічних особливостей та складної рукописної традиції трактату «*Parallela minora*», оцінки дослідників щодо характеристики джерела відрізняються кардинально (далі буде використано українізовану форму назви – «Паралельні оповідання»). Отже, враховуючи специфічні особливості трактату, у сучасних дослідників виникає три ключові питання: 1) авторство; 2) існування первинних джерел; 3) достовірність первинних джерел і, як наслідок, самого трактату.

Літературні та філологічні специфічні особливості трактату, використання низки відвертих «варварських» форм унеможливають однозначну ідентифікацію як працю авторства Плутарха¹ (Schmid W., 1893, s. 147). До того ж трактат вміщено до каталогу Лампрія (син Плутарха, що склав каталог батькових творів)². Озвучений факт, здавалося б, повинен бути

¹ LCL, v.197, p. 289.

² LCL, v.429, p. 20.

беззаперечним аргументом підтвердження авторства, проте в дослідників є низка аргументованих сумнівів. Р. Гершер ідентифікує автора «Паралельних оповідань» та трактату «De fluviis» («Річки») як одну особу (Hercher R., 1851); гіпотетичні джерела трактату «Річки» розібрані Ф. Атенштадом (Atenstädt F., 1922, s. 219–246). В. Шмідт дійшов протилежної думки: уважає роботу справжньою, її автором – Плутарха, а всі посилання – достовірними (Schmid W., 1932, sp. 625–634). У результаті ретельного аналізу трактату Й. Шлерет дотримується цієї ж позиції, різко розкритикувавши висновки Р. Гершера (Schlereth J., 1931, s. 9–86). Найбільш цікава концепція висловлена С. Лур'є, який уважає «Паралельні оповідання» пародією на історичний жанр, порівнюючи трактат з «Правдивою історією» Лукіана (Luria S., 1929, s. 94). Подібні висновки поєднуються з позицією Р. Гершера, проте заперечуються дослідженням Й. Шлерета. Певні елементи літературного стилю, так званий *συγκρίσεις* («порівняння»), розглянув Ф. Фоке, який уважає «Паралельні оповідання» написаними спеціально абияк, щоб охоче піддаватися пародії (Focke F., 1923, s. 327–332).

В озвучених умовах варто підійти до аналізу тексту трактату «Паралельні оповідання», на відміну від винятково філологічного, де сприймають текст самодостатнім, більш комплексно, керуючись маніфестом Кембриджської школи.

К. Скіннер пропонує під час аналізу тексту уникати прийняття намірів автора тексту за істину в останній інстанції, однак наміри автора тексту варто визначити, базуючись на «кінцевому критерії вірності» інтерпретації – першопочатковому контексті (Скіннер К., 2018, с. 135–136). У результаті, для тлумачення тексту варто звертатися до інших факторів, окрім самого тексту (Скіннер К., 2018, с. 139). Як наслідок, доцільно проаналізувати вміст трактату «Паралельні оповідання», керуючись маніфестом Кембриджської школи.

«Паралельні оповідання», також відомі як «Зібрання паралельних історій грецьких та римських», є вельми специфічним джерелом. Цей твір відомий під оригінальною назвою *Συναγωγή ἱστοριῶν παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν*, латинською версією «*Parallela minora*», або ж «Малые сравнительные жизнеописания» в одному з російських перекладів назви (озвучений російський переклад назви надзвичайно некоректний). Трактат вміщено до каталогу Лампрія під № 128 під титулом *Διηγήσει Παράλληλοι Ἑλληνικά καὶ Ῥωμαϊκά*³. Утім, цей факт залишає сумніви щодо авторства Плутарха, адже низка Плутархових трактатів, що відомі сучасному читачу під загальною назвою «Моралії», тривалий час були популярними та затребуваними. Часто інші автори робили різного роду «конспекти» Плутархових творів і також варто враховувати можливості підробки, адже популярних письменників часто наслідували. Трактат «Паралельні оповідання» відомий як складова частина кодексу «Моралії» (*Moralii*), сторінки 305a – 316b за виданням Stephanus'a. Кодекс «Моралії», відомий під грецькою назвою *Ἠθικά*, є еклектичним зібранням, окрім життєписів усіх творів Плутарха, яких нараховано у виданні Stephanus'a 78 одиниць. Кодекс походить від єдиного рукопису, що містить усі 78 творів, і датується початком XIV століття (Manton G. R., 1949, p. 97–104). Найстарішим сувоєм є сильно пошкоджений Parisinus gr. 1678, який датовано X століттям (Xenophontos S. A., 2019, p. 174). Окрім творів Плутарха, до кодексу традиційно приписуються твори, у яких авторство Плутарха є суперечливим: це згадані «Паралельні оповідання» [*Συναγωγή ἱστοριῶν παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν*], а також «Розрада Аполлонію» [*Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον*], «Доля» [*Περὶ εἰμαρμένης*], «Життєписи десяти ораторів» [*Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων*], «Думки філософів» [*Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφους φυσικῶν δογμάτων*] та «Музика» [*Περὶ μουσικῆς*], які відповідають номерам 22, 10, 45, 58, 61 та 78 у виданні Stephanus'a. Дискусії з питання авторства певних трактатів тривають досі, а в ретроспективі історіографії дослідження творчості Плутарха до цієї категорії відносили різні твори. Наприклад, Г. Бензелер, спираючись на аналіз явища *hiatus* у різних грецьких авторів, відмітив відсутність *hiatus* в низці безза-

³ LCL, v.429, p. 20.

перечних трактатів Плутарха й оголосив 14 творів фальсифікованими та шість – підозрілими (Фрейберг Л. А., 1976, с. 228). Утім, озвучена дискусія за межами цього дослідження, однак, ілюструє складність проблематики оцінки творів з корпусу «Моралії». Назву «Моралії» ввів в обіг візантійський граматик Максим Плануд [Μάξιμος Πλανούδης; р. ж. бл. 1260–1305]. Будучи перекладачем, ритором, математиком, філологом, словом, людиною з енциклопедичними знаннями, Плануд шанував Плутарха як автора й систематично збирав Плутархові твори, уперше відділив трактати морально-етичного характеру від життєписів. Основу списку склали шість трактатів морально-філософського характеру, від чого й походить назва, що закріпилася в історіографії, хоча на сьогодні назва «Моралії» лише частково відображає широке коло Плутархових інтересів. Плануд виготовив два списки: Codex Parisinus 1671A, що датовано 1296 роком, та Codex Parisinus 1672E, датований 1302 роком. До другого списку увійшли ще дев'ять відповідних до тематики трактатів, імовірно, виявлених Планудом після складання першого списку. Окремо варто згадати ще три трактати, які приписують Плутарху, що залишилися за межами видання Stephanus'а, до того ж сучасні дослідники також відносять їх до корпусу «Моралії». Це трактати «Річки» (Περὶ ποταμῶν = De fluviis), «Стромати», «Життя і поезія Гомера», а також фрагменти трактату про «Пристрасть і смуток».

Трактат «Паралельні оповідання» має повністю компілятивний характер, що є очевидним та надкритично потрібним для подібної роботи⁴. У вступній частині Автор згадує ἀρχαῖαι ἱστορίαι (старовинні оповідання), які багато людей вважають вигадками через фантастичність⁵. Далі, як стверджує Автор, він віднайшов події більш сучасні, які схожі з давніми, розташував оповідання паралельно, намагається донести читачу певну ідею⁶. Автор уникає відкрито озвучити суть цієї ідеї, однак з контексту вказує на реальність більш давніх історій, адже багато з них мають сучасний аналог. Для «надання ваги» словам Автор обіцяє і потім дотримується цього – вказувати авторів та назви творів – джерел інформації⁷. Основну частину трактату становить 41 пара оповідань, як і обіцяно, розташованих паралельно і підкріплених «джерелами».

Озвучений Автором метод є простим та зрозумілим, проте низка нюансів викликає сумніви щодо як загальної ідеї Автора, достовірності джерельної бази, так і авторства Плутарха, що особливо важливо враховуючи високий письменницький авторитет Плутарха, адже для достовірно ідентифікованих творів такі нюанси є нонсенсом. Зокрема, один з дослідників – К. Циглер – відмічає значну кількість огріхів, порушення хронології та надзвичайну кількість фактологічних помилок (Ziegler K., 1951, sp. 867). Наприклад, Автор розташовує вторгнення Ксеркса в Елладу – 480 року до н. е. – як більш ранню подію, ніж війна римлян з етруським царем міста Клузій на ім'я Порсена, датовану римськими істориками 508–507 рр. до н. е.⁸; ба більше, якщо вірити тексту «Паралельних оповідань», то Філіпп II Македонський жив раніше етруського царя Порсени⁹. Загалом, фактологічні помилки є візитівкою цього твору: переможцем Пірра названий Емілій Павел¹⁰, але це був Марк Курій Дентат, при тому Пірр жив раніше ніж Емілій Павел, але Пірр жив в 319–273 рр. до н. е., а Павел помер у 216 р. до н. е.; батьком Павсанія названий Агесилай¹¹, але Павсаній був сином Клеомброта; Аріобарзан названий сином Дарія III Кодмана¹², але це був один з Дарієвих полководців; місто, з якого Фабій Фабриціан перевіз до Риму статую Венери Переможної, тобто столицею Самнію, названо Туксій¹³,

⁴ Задля уникнення плутанини далі автора трактату «Паралельні оповідання» без прив'язки до Плутарха буде йменовано – Автор (з маюскоулу).

⁵ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, Pr. [р. 305a Stephanus].

⁶ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, Pr. [р. 305a Stephanus].

⁷ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, Pr. [р. 305a Stephanus].

⁸ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 2 [р. 305d Stephanus].

⁹ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 8 [р. 307d-e Stephanus].

¹⁰ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 6a [р. 307b Stephanus].

¹¹ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 10a [р. 308b Stephanus].

¹² [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 11a [р. 308c Stephanus].

¹³ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 37b [р. 315a Stephanus].

але це був Бовіан; автором «мідного бика» – спеціального знаряддя тортур, принесеного в дар тирану Аркаганту на ім'я Фаларид – названо Теризом¹⁴, але це був Перилл¹⁵. Це лише фундаментальні фактологічні помилки, але твір містить низку дрібніших хиб.

Однак деякі хиби можна пояснити літературним опрацюванням чи героїзацією своєї історії римською анналістикою. До таких можна зарахувати опис смерті Спурія Постумія Альбіна: в Автора «Паралельних оповідань» наведена надзвичайно красива та героїчна версія його смерті¹⁶, утім, розповідь Лівія хоч і підтверджує факт обрання консула в 321 році до н. е. (13 років до цього Альбін також був консулом з тим же колегою – Титом Ветуриєм Кальвіном, тобто в 334 році до н. е.)¹⁷, проте опис смерті відсутній. Обидва консули, розуміючи безвихідь ситуації, погодилися на мир із самітами, і підписали щось на кшталт сучасного аналогу капітуляції, після чого самніти прогнали римську армію під ярмом, починаючи з маже оголених консулів¹⁸. Після чергових виборів Альбін особисто запропонував, базуючись на відсутності відповідних повноважень, видати самнітам усіх, хто уклав цей договір, зокрема й себе¹⁹. Цей вчинок заслужив значної похвали римським народом. Дії Альбіна порівнювали із самопожертвою Муса²⁰. До речі, християнський апологет Лактанцій критикував Муса, вважаючи його самопожертву корисливою²¹. Утім, самніти, а точніше самнітський вождь Гавій Понтій, розуміючи суть клоунади, назвав видачу «удаваною», й Альбіна відпустив²². Лівій підкреслює: дії Альбіна звільнили його й усю римську державу від клятви²³. Дійсно, у таких умовах гуманність самнітського вождя Понтія спрацювала на руку римлянам, які сприймали будь-які спроби пошуку компромісу винятково як прояв слабкості. До речі, щодо вірності римлян закону: заключний договір римляни розірвали, називаючи дію консулів «беззаконною»²⁴. Юридично все правильно, адже консули дійсно повинні виносити на рішення сенату чи народного голосування подібні «законопроекти», проте це чергове свідоме зображення римлянами самих себе як людей, вірних закону більшою мірою, ніж це було насправді, де римляни часто маніпулювали своєю ж законодавчою базою, а за потреби відкрито порушували укладені раніше договори. Р. Віппер відмітив особливості римського сенату сприймати хиби магістратів як особисту справу, при тому розділяючи з магістратами успіхи як спільне досягнення (Віппер Р. Ю., 1923, с. 11). В інших джерелах також відсутня фіксація подальшої долі Альбіна, як і його колеги Кальвіна. Героїчна смерть мала б бути зафіксована римською анналістикою, адже римляни полюбили подібні історії, що наводить на думку про фальсифікацію. До того ж приписувати цю фальсифікацію Автору «Паралельних оповідань» буде занадто поспішним висновком, адже й більш ранній, особливо римський чи проримський автор, цілком міг прикрасити подібну історію, й Автор «Паралелних оповідань» переписав чужу вигадку. Проте факт відвертого викривлення беззаперечний.

Ще однією особливістю є стилістичне опрацювання. Наприклад, у двох секціях слово в слово повторяється одне й те ж вступне речення, проте історії різні, адже в першому випадку йдеться про Муція Сцевола, а в другому – про Горація Коклеса, названого Горацієм Катулом²⁵.

¹⁴ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 39a [р. 315c Stephanus].

¹⁵ Пліній Старший. *Природнича історія*, XXXIV.89.

¹⁶ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 3b [р. 306b Stephanus].

¹⁷ Лівій. *Історія*, IX.1.1.

¹⁸ Лівій. *Історія*, IX.5.1–IX.6.3.

¹⁹ Лівій. *Історія*, IX.8.1–10.2.

²⁰ Лівій. *Історія*, IX.10.3.

²¹ Луцій Лактанцій. *Божественні установи*, III.12.22.

²² Лівій. *Історія*, IX.10.8–11.13.

²³ Лівій. *Історія*, IX.11.13.

²⁴ Лівій. *Історія*, IX.10. 9.

²⁵ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 2b [р. 305e-f Stephanus], 8b [р. 307d Stephanus].

Обидві історії містяться в «Життєписах» Плутарха²⁶, а історію про Муція передає ще й Лівій²⁷, тому обидві історії прийнято вважати достовірними. До того ж для Плутарха як письменника характерне часте використання слів-відповідників для уникнення повторів, і подібна граматична конструкція скопійованого дослівно речення виглядає нонсенсом. Подібних колізій забагато, щоб розглядати їх окремо. Дрібні помилки з термінологією, особливо розуміючи суть викладу, на тлі вище озвучених, є відверто малозначущими, щоб розглядати їх взагалі. Можна згадати йменування Гаструбала, сина Ганнона, командира карфагенських військ на Сицилії в 251 році до н. е.²⁸, «царем»²⁹ чи назву свята на честь перемоги над галлами, іменованого Капративськими нонами (caprificus)³⁰, «Святом служниць»³¹. Взагалі-то Арістотель називав карфагенських суфетів «царями»³², а свято Капративських нон походить саме від подвигу римських служниць, коли одна з них на ім'я Тутела чи Філотіда запропонувала відправити себе з іншими служницями під виглядом своїх панянок³³. До того ж та чи інша назва може змінюватися з плином часу, тому подібні деталі варто приймати як малозначущі, адже є значно більш вагоме питання до Автора «Паралельних оповідань» щодо джерельної бази.

Низка переданих історій дійсно достовірна, підтверджена фактами. Історію про спартанця Офріада, який після бою, пронизаний зламаними списами, поставив трофей, на якому власною кров'ю написав посвяту Зевсу, окрім Автора³⁴, передає Геродот та Іоанн Стобей, посиляючись на авторитет Тесея³⁵. Автор же приписує першоджерело Хрисерму («Пелопонеська війна», III). Історію про волохате серце Леоніда, який, буцімто, у бою особисто перед смертю зірвав діадему з Ксеркса, а Ксеркс вирізав в Леоніда серце, яке виявилось волохатим, окрім Автора³⁶, передають Іоанн Стобей та Іоанн Лідійський³⁷. Автор же приписує першоджерело Аристиду («Греко-перські війни», III). Наступне оповідання про гнів Юпітера Тарсійського та самопожертву Марка Курція³⁸ також добре відоме завдяки Лівію та Діонісію³⁹. Автор же приписує першоджерело Аристиду («Італійська історія», XL). Розповідаючи історію про перемогу Геракла над царем євбеїців на ім'я Пірехм, Автор посиляється на трактат «Річки»⁴⁰, який прийнято вважати написаним тим же автором, що й «Паралельні оповідання». Щоправда в трактаті «Річки», як мінімум у збереженій версії, озвучене оповідання відсутнє. Єдина згадка Геракла в трактаті «Річки» – це походження назви гори Апесант⁴¹. Згадки імені Пірехма, як і регіону Евбея, відсутні взагалі. До того ж у низці випадків до реальної історії, фіксованої іншими джерелами, додано історію, відсутню в більш ранніх творах, то в одному показовому випадку – паралель сар. 7 – додано дуже відому паралель: опис однієї з подій періоду війни римського царя Тулія Гостилія з царем Альба Лонга, нащадком Клуїлія, Меттієм Фуффетієм⁴². Як Геракл за допомогою молодих жеребців розірвав на частини Пірехма, так і Гостилій аналогіч-

²⁶ Плутарх. *Поплікола*, 16–17.

²⁷ Лівій. *Історія*, II.12.2–13.2.

²⁸ Полібій. *Історія*, I.40; Оросій. *Історія проти язичників*, IV.9.14.

²⁹ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 1b [р. 305c Stephanus].

³⁰ Макробій. *Сатурналії*, I.11.35–40; Плутарх. *Ромул*, 29; Плутарх. *Камілл*, 33.

³¹ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 30b [р. 313a Stephanus].

³² Арістотель. *Політика*, II.8.2 [р. 1272b Bekker].

³³ Макробій. *Сатурналії*, I.11.38; Плутарх. *Ромул*, 29; Плутарх. *Камілл*, 33.

³⁴ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 3a [р. 306a-b Stephanus].

³⁵ Геродот. *Історія*, I.82; Іоанн Стобей. *Збірка*, 7.67 [t.III, р. 332 Hense] <У Стобея відсутній переклад будь-якою сучасною європейською мовою; праця іменується «Ἀνθολόγιον ἢ Ἑκλόγη ἀποφθεγμάτων», або ж «Florilegium», що переклав як Збірник [=Антологія].>

³⁶ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 4a [р. 306c-d Stephanus].

³⁷ Іоанн Стобей. *Збірка*, 7.64 [t.III, р.330 Hense]; Іоанн Лідійський. *Місяці*, IV.164 [р. 179 Wünsch].

³⁸ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 5b [р. 306f-307a Stephanus].

³⁹ Лівій. *Історія*, VII.6.1–6; Діонісій. *Римські стародавності*, XIV.11.1–5.

⁴⁰ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 7a [р. 307c Stephanus].

⁴¹ [Плутарх]. *Річки*, 18.4.

⁴² [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 7b [р. 307c-d Stephanus].

ним способом убив Фуфетія. Автор посилається на Алексарха («Італійські оповідання», IV). Озвучене оповідання є базовим для виховання римського *virtus* (набір рис «справжнього римлянина»), з однією відмінністю: за римською версією Фуфетія розірвали колісницями⁴³. Утім, це сміливо можна списати на літературне опрацювання, характерне для опису подібних подій.

В озвученій ситуації, окрім очевидного висновку – трактат «Річки» було написано раніше за «Паралельні оповідання» – можна допустити два варіанти. У першому Автор свідомо «набирав собі ціну», рекламуючи таким посиланням свою попередню роботу, свідомо знаючи про відсутність цієї інформації в згаданому трактаті. Однак можливий інший варіант – відповідний блок тексту міг бути втрачений, і в оригінальному авторському трактаті «Річки» дійсно містилося вказане оповідання. Навряд чи сьогодні можна встановити істину, проте як факт варто констатувати предметну обізнаність Автора відносно тих чи інших відомих еллінських та романських популярних оповідань.

У кожній парі оповідань одне досить добре відоме в історіографії, а от інше може видаватися вельми сумнівним. Окрім вищезазначених випадків відповідності фабули, достовірними є інтерполяції з елегії Ератосфена Кіренського «Еригона»⁴⁴, трьох творів Еврипіда⁴⁵, Парфенія⁴⁶ та знаного інтелектуала свого часу нумідійського царя Юби⁴⁷. Ці шість цитат беззаперечні. Щоправда, відносно повідомлення Юба відсутні додаткові згадки, хоч повідомлення може вважатися достовірним; Автор указує на «Історію Африки», і єдина згадка цього твору, якщо можна ототожнювати – «Історія Лівії» – міститься в Афіней⁴⁸. Решта оповідань, як було зазначено вище, або містять значне літературне опрацювання матеріалу, або мають досить сумнівний вигляд. Однак, як влучно зауважив С. Лур'є, «рукописи стародавніх авторів містять різні текстові спотворення, <які> спричинені дуже довгою <рукописною> традицією та неосвіченими переписувачами ...» (Luria S., 1929, s. 81). На користь версії відносно втручання переписувачів, що спричинило падіння якості твору, слугують деякі посилання. Повідомлення Автора про смерть Павсанія⁴⁹ підтверджене достовірною збереженою джерельною базою, зокрема, збігається з викладом Фуکیدіда⁵⁰ (щоправда Геродот сумнівається в бажанні Павсанія взяти владу на Елладі у свої руки й називає таку інформацію чутками⁵¹). Автор посилається на Хрисерма («Історія», IV). До того ж це той же Хрисерм, якого згадано в сар. 3, щоправда твір іменовано «Пелопоннеська війна»⁵². Допускаючи помилки переписувачів, варто також допускати фальсифікацію джерельної бази Автором: вигадував для підтвердження вигаданих паралелей інших авторів, а якщо й називав реального автора, то вигадував назву твору – або ще простіше: інтерполяція безграмотного переписувача. Частина озвученого оповідання – мати Павсанія залишила тіло без погребіння – передає Іоанн Стобей, також посилаючись саме на Хрисерма, щоправда називає працю «Історія Персії»⁵³. Тобто для однієї і тієї ж праці Хрисерма, або витягів / епітом, могли побутувати різні назви, що є наслідком інтерполяцій. Праця Іоанна Стобея компілятивна та синтетична, проте «Антологія» є цінним джерелом, адже містить значну кількість виписок з творів інших авторів. Переважна кількість цих творів втра-

⁴³ Діонісій. *Римські стародавності*, III.23.1–30.6 <факт страти – III.30.6>.

⁴⁴ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 9a [p. 307e-f Stephanus].

⁴⁵ «Ерихфея» – TGF, p. 464 = [Плутарх]. *Паралельні оповідання* 20a [p. 310d-e Stephanus]; «Гекуба» – Еврипід. *Гекуба* = [Плутарх]. *Паралельні оповідання* 24a [p. 311d-e Stephanus]; «Мелеагр» – TGF, p. 252; [Аполлодор]. *Міфологія*, I.8.2 = [Плутарх]. *Паралельні оповідання* 26a [p. 312a Stephanus].

⁴⁶ Парфеній. *Любовні пристрасті*, 10.1-4; *Erotici scriptores Graeci*. Rec. R. Hercher. T. I. Lipsiae. 1859. p. 14, = [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 21a [p. 310e Stephanus].

⁴⁷ FHG III.7, Юба, F 23 [p. 472] = [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 23a.

⁴⁸ Афіней. *Бенкет*, III.25 [p. 83b-c Casaubonus].

⁴⁹ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 10a [p. 308b Stephanus].

⁵⁰ Фуکیدід. *Історія*, I.128.5–131.1.

⁵¹ Геродот. *Історія*, V.32.

⁵² [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 3a [p. 306f-b Stephanus].

⁵³ Іоанн Стобей. *Збірка*, 39.31 [t.III, p. 728 Hense].

чена, проте відсутні будь-які зауваження до компетенції Іоанна Стобея, адже Іоанн Стобей ретельно підходив до створення «Збірки». Показовим є характер переданих Автором оповідань. Для прикладу можна розглянути сар. 4. Автор надає два оповідання – загальновідомий вчинок спартанців при Фермопілах⁵⁴ та паралель з римської історії: 300 римських воїнів на чолі з Фабієм Максимом прийняли бій проти карфагенського війська і всі пали на полі бою, причому смертельно поранений Максим зумів прорватися до самого Ганнібала, зірвав з нього діадему та вмер разом з ним⁵⁵. Озвучене красиве оповідання містить низку «цікавих» деталей. Сумнівним є сам факт наявності на голові Ганнібала діадери, адже діадера – символ влади елліністичних монархів. До того ж діадера найменше повинна «впадати в очі» дослідникам. Більш важливою є доля Квінта Фабія Максима Веррукоза Кунктатора Овікули та Ганнібала, які завдяки добротній фіксації в збереженій джерельній базі добре відомі сучасним дослідникам. Відомою доля цих людей була й в античність. Причини смерті Максима та Ганнібала озвучені Плутархом у корпусі «Життєписів», відповідно, у біографії Квінта Фабія Максима та Тита Квінкція Фламініна⁵⁶. Тож Максим помер від хвороби в 203 році до н. е., а Ганнібал отруївся у Віфінії через два десятиріччя. Обидві згадані персони представлені в джерелографії⁵⁷ і добре відомі античному читачу, тому подібні речі повинні бути очевидними для цільової аудиторії подібних творів. Усе озвучене може слугувати підтвердженням гіпотез як С. Лур'є, так і Ф. Фоке: подібні хиби можуть бути як інтерполяціями, так і бути допущені Автором свідомо, адже твір міг бути сатиричним. На підтвердження сатиричного характеру можна навести статистичний зріз. Цитуючи джерела, Автор 61 раз називає номер книги, з якої взято інформацію. По одному разу – це XL і XIX, п'ять – IV, дев'ять – I, 12 – II та 33 рази – це III книга. Найбільш цитованим з усіх джерел Автора є Аристид Мілетський: «Сицилійська історія» книга I – 1b [305d], 30b [313b]; «Італійська історія» книга III – 2b [306c], 19b [310c], 22b [311b], 14b [311e], 31b [313b]; «Італійська історія» книга IV – 39b [315e], 40 b [315f]; «Італійська історія» книга XIX – 35b [314d]; «Італійська історія» книга XL – 5b [307a]; «Греко-перські війни» книга III – 4a [306d]; «Італійська історія» без вказівки номеру книги – 11b [308d], 15b [309c], 16b [309f], 17b [310a], 36b [315a]; без вказівки назви твору – 4b [306e], 12b [308e], 18b [310b]. Творчість Аристида досить популярна в античність⁵⁸. Твори прийнято йменувати «Мілетськими розповідями», проте К. Мюллер ідентифікує сім найменувань: «Італія», «Сицилія», «Персія», «Кнід», «Мілет», «Прислів'я» та однієї книги назву втрачено⁵⁹. Завдяки Овідію відомо про сороміцький характер творів Аристида⁶⁰. Також відомо як мінімум два випадки відмінностей між версією оповідання Аристида та версією інших авторів⁶¹. Ось тому озвучені вище розбіжності між версією, переданою Автором, та версією, яку прийнято вважати достовірною, мало на що вказують.

Ще один вагомий елемент, окрім літературного опрацювання оповідання, – існування різних версій відповідного оповідання.

⁵⁴ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 4a [р. 306c-d Stephanus].

⁵⁵ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 4b [р. 306d-e Stephanus].

⁵⁶ Плутарх. *Максим*, 27; Плутарх. *Фламінін*, 20.

⁵⁷ <Про Максима:> Лівій. *Історія*, XXX.26.7; <про Ганнібала:> Павло Оросій. *Історія проти язичників*, IV.20.29; Непот. *Славені чоловіки*, 23.12; Віктор[псевдо]. *Славені чоловіки*, 42.6 [Tauchnitius].

⁵⁸ Плутарх. *Красс*, 32: βιβλία τῶν Ἀριστείδου Μιλησιακῶν; Овідій. *Смук*, II.412–413: infregisse suis fortia facta modis, iunxit Aristides Milesia crimina secum. Відповідно, книги та вірші вульгарного та / чи еротичного змісту.

⁵⁹ FHG, t.IV, p. 320–326.

⁶⁰ Овідій. *Смук*, II.443–444: nec obfuit illi historiae turpis inseruisse iocos. <В даному випадку під historiae варто розуміти «оповідання»; навряд чи йдеться про історичний твір.>

⁶¹ Гарпократіон. *Лексикон 10-ти ораторів Аттики*, δερμηστής = FHG IV.10, Аристид Мілетський, F 29 [р. 326]; Стефан Візантійський. *Лексикон*, Δωδώνη: Προσθετέον οὖν τῷ περιγητῇ Πολέμῳ, ἀκριβῶς τὴν Δωδώνην ἐπισταμένῳ, καὶ Ἀριστείδῃ τὰ τοῦτου μεταγεγραφέτι, λέγοντι κατὰ τὴν β'. = FHG IV.10, Аристид Мілетський, F 30 [р. 326] <раз «ἀκριβῶς τὴν Δωδώνην ἐπισταμένῳ, καὶ Ἀριστείδῃ», то були інші версії, але Стефан Візантійський вирішив повірити саме версії Полемона Періегета та Аристида Мілетського.>

Особливо яскраво побутування різних версій одного і того ж оповідання можна простежити в міфографічних оповіданнях. Наприклад, за офіційною проафінською версією, мистецтво боротьби винайшов афінянин Форбант, який був учителем Тесея, що підтверджується розповіддю Полемона, що заперечує Ферекид, за яким Форбант був візничим, що викрав амазонку, тоді як за Істром Тесея навчила боротьбі особисто богиня Афін⁶². Продовжуючи тему міфографії, варто відмітити особливість сучасного сприйняття як сформованого *post factum*, значно пізніше після закінчення періоду, який прийнято йменувати античністю. Щодо грецької міфології, то її основою є праця Аполлодора⁶³. Справжня ситуація значно складніша, адже міфотворення було динамічним. Наприклад, кількість Ериній, які народилися з крапель крові Урана після відділення від Уранового тіла статевому органу Кроносом, вказується Аполлодором як три – Алекта, Тисифона та Мегера⁶⁴. У Гомера кількість Ериній визначити складно, адже Гомер говорить то про одну, то про декілька⁶⁵. Три Еринії вперше трапляються в Еврипіда, проте без указівки імен⁶⁶. Імена вперше трапляються в Александрійських поетів. Версія походження Ериній Аполлодора та Гесіода ідентичні – від Урана⁶⁷. У Софокла ж Еринії є дочками Скотоса⁶⁸. Епеменід називає Ериній дочками Кроноса⁶⁹. Орфіки говорять про дев'ять дочок⁷⁰. В Орфічних гімнах це дочки Зевса Хтонія та Персефони⁷¹. У листах Геракліта, які вважаються підробними, Ериній 30 тис., у чому Геракліт посилається на Гесіода⁷². Тому Еринії, яких зараз прийнято вважати «дочками» Урана, були в різні періоди «дочками» Скотоса, Кроноса та навіть Зевса, а кількість Ериній варіювалася від однієї до 30 тис. Їх роль також змінювалася, хоча й у межах однієї концепції. Еринії мстилися за порушення присяги⁷³, злочин щодо батьків⁷⁴ та щодо братів і сестер⁷⁵. Традиційний їх візуальний образ походить від Есхіна – з волоссям на голові у вигляді змії⁷⁶. Павсаній згадує дубовий гай Ериній на березі річки Азоп, що в Сикіоні, де Ериній іменують Евменідами (Милостивими)⁷⁷. Відповідно, щонайменше в міфографічних оповіданнях, відмінності між версіями наведеними різними авторами в різні часи є нормою.

Те ж стосується різних регіонів, що мали свої особливості міфотворення. Щодо цього можна згадати викарбувану на стелі елегію, віднайдену влітку 1995 року на місі Каплан Калесі, на крайньому південному заході сучасної Туреччини, де розташовувався античний Галікарнас. Це датований кінцем II – початком I ст. до н. е. напис, що є похвалою цілому місту, а текст починається з міфологічних ремінісценцій (Ярхо В. Н., 2001, с. 80). Згідно з текстом елегії, релігійно-міфологічна слава Галікарнасу базована на тому, що саме в Галікарнасі сховано новонародженого Зевса від його кровожерливого батька Кроноса⁷⁸ (Ярхо В. Н., 2001, с. 81). До того ж в античній Елладі, за словами Павсанія, занадто багато різних місцин претендують на статус «прихистку новонародженого Зевса»; як можна судити з позиції Павсанія, найбільш ймовір-

⁶² FHG I, Істр Кіренський, F 23 [р. 421]. <із «*Schol. Pindar. Nem. 5, 89*»>.

⁶³ [Аполлодор]. *Міфографія*.

⁶⁴ [Аполлодор]. *Міфографія* I.1.4.

⁶⁵ Гомер. *Іліада*, 19.:418; Гомер. *Одіссея*, 2.:135, 11.:280, 15.:234, 17.:475, 20.:78.

⁶⁶ Еврипід. *Орест*, :408, :1650.

⁶⁷ [Аполлодор]. *Міфографія*, I.1.4; Гесіод. *Походження богів*, :185.

⁶⁸ Софокл. *Едип в Колоні*, :106.

⁶⁹ Епаменід. Fr. 7 [Jacoby].

⁷⁰ Орфіка. Fr. 197 [Kern].

⁷¹ Орфічні гімни, 70.:2-3.

⁷² [Геракліт]. *Листи*, 9.3.

⁷³ Гомер. *Іліада*, 19.:259.

⁷⁴ Гомер. *Іліада*, 9.:454; Гомер. *Одіссея*, 2.:135.

⁷⁵ Гесіод. *Походження богів*, :472.

⁷⁶ Павсаній. *Еллада*, I.28.6.

⁷⁷ Павсаній. *Еллада*, II.11.4.

⁷⁸ *Елегія Галікарнасу*, :3-10 [Ярхо]. <Тут і далі текст згідно перекладу В.Ярхо за виданням: Ярхо В. Н. Обретенные страницы. Москва, 2001. С. 80–81.>

ною є Мессина – між рікою Неда та горою Ітома⁷⁹. Ось тому в такому разі автор Елегії Галікарнасу дотримувався поширеної тенденції, але далі читача чекає новаторство. Оповідання про німфу Салмакиду добре відоме завдяки Овідію: Салмакида закохалася в Гермафродита (сина Гермеса та Афродити), під час купання у водоймі «злилася» з ним у таких тісних обіймах, що в результаті на берег вийшла істота, наділена ознаками обох статей; водойма ж отримала назву «Джерело Салмакід», яке користувалося поганою славою, адже, скупавшись у його водах, чоловіки втрачали свою «чоловічу» силу⁸⁰. Однак автор Елегії Галікарнасу передає історію про Салмакиду інакше: Салмакида була вихователькою новонародженого Гермафродита, а «Джерело Салмакід» було цілющим, адже його вода покращувала норов⁸¹. Що цікаво, про дурну славу джерела інші античні автори поінформовані, але її заперечують, а якість води джерела називають відмінною⁸². Загалом, оцінка «Джерела Салмакід» відповідає галікарнаській версії, але версія міфу про Гермафродита відрізняється від традиційної, зокрема саме Гермафродит дарував людям інституцію шлюбу⁸³. Підтвердження подібної легенди відсутнє в античних джерелах (Ярхо В. Н., 2001, с. 82). Отже, на віднайденій у Галікарнасі стелі викарбовано місцеву версію міфу, яка відрізняється від загальноприйнятої та, напевно, і від інших місцевих версій.

Як наслідок, варто констатувати: міфологічні історії детерміновані хронологічно та географічно, тому різні автори передають дещо різні версії одних і тих же подій. Загалом це стосується всіх історій, зокрема реальних, які можуть змінювати забарвлення під впливом зовнішньої кон'юнктури.

Ще одним вагомим кон'юнктурним моментом є вплив пропаганди. Згідно з позицією Й. Дройзена, античні джерела призначені для фіксації і збереження в пам'яті нащадків деяких моментів конкретної реальної події та її значення саме в символічному узагальненні, щоб викликати в «глядача» відповідні уявлення та почуття (Дройзен І. Г., 2004, с. 114–115). Це максимально точне визначення, адже творіння античних істориків пов'язані з літературним художнім жанром значно більше, ніж сучасні дослідження. Для античного читача ключовим моментом при виборі твору слугував стиль, тоді як достовірність була «приємним доповненням» (Поліщук М., 2024, с. 99). Подібні художні твори містять щось ірраціональне (Дройзен І. Г., 2004, с. 117). Будь-який реальний факт, особливо під впливом суб'єктивного сприйняття, дуже швидко обростає чутками, отримує забарвлення за цими ж чутками та стає викривленим (Дройзен І. Г., 2004, с. 123). Причин багато: від слабкої компетенції автора твору до щирого наміру надати викладу чіткості та зробити виклад цікавим для читача; і головне – пропаганда, значення якої прекрасно розуміли в період античності. Зокрема, Діон Хрисостом у межах своєї «Троянської промови» передає цікаву розповідь одного індійця (чи то дійсно був індієць, але можливо й ні, адже в античних авторів «індійцями» назвали, зокрема, погоничів слонів без етнічної належності, наприклад Діонійсій та Полібій⁸⁴), з яким Діон мав розмову: Ксеркс пішов війною на Елладу, переміг лакедемонян при Фермопілах, убив царя Леоніда і, зруйнувавши Афіни, обклав еллінів даниною та переможно повернувся до Азії⁸⁵. Реальні події добре відомі як тогочасним еллінам, так і сучасним дослідникам; до того ж назвати озвучену версію «цілковитою вигадкою» було б хибно, адже все правда, от тільки «тогочасні ЗМІ» змовчали про подальші події, як то битва при Марафоні та Саламіні. При цьому Діон прекрасно розуміє мету такого викривлення: «...цар наказав поширити цей поголос серед населення у глибині його

⁷⁹ Павсаній. *Еллада*, IV.33.1.

⁸⁰ Овідій. *Метаморфози*, IV:285-388.

⁸¹ *Елегія Галікарнасу*, :15-22 [Ярхо].

⁸² Страбон. *Географія*, XIV.2.16 [р.656 Casaubonus], Вітрувій. *Архітектура*, II.8.11-12.

⁸³ *Елегія Галікарнасу*, :19-20 [Ярхо].

⁸⁴ Діонісій. *Римські стародавності*, XX.12.3; Полібій. *Історія*, I.40.15, III.46.7, III.46.11, XI.1.12.

⁸⁵ Діон. *Промови*, XI.148-149.

країни, щоб уникнути обурень»⁸⁶. Цей же прийом у межах опису міфології використовував і Гомер з метою створити «опору тогочасним еллінам», що Діон оцінює позитивно⁸⁷. Педагогічну функцію міфу відмічає Прокл на прикладі творчості Гомера та Гесіода⁸⁸. Також роль міфу на рівні з гімнастикою та музикою як безвідривну частину виховання вбачає Платон⁸⁹.

Усі вищеописані особливості значно утруднюють ідентифікацію як авторства, так і достовірності інформації, що міститься в «Паралельних оповіданнях».

Звинування у вигадках Автором оповідань за для паралелей з реальними історіями навряд чи можна визнати доцільними через значну кількість збігів з версіями оповідань, переданими іншими, більш ранніми, античними авторами та через значні відмінності з версіями оповідань, переданими більш пізніми авторами. Збіги проілюстровано в таблиці 1:

Таблиця 1

[Плутарх]. «Паралельні оповідання»:	Згадки в інших авторів (у таблиці напівжирним шрифтом виділені повні збіги):
1	2
1a [305b-c]	Геродот. Історія, VI.114 ; Іоанн Стобей. Збірка, 7.63 [t.III, p. 328 Hense]; Марцеллін. Історія, XVIII.8.12; Лукан. Фарсалия, IV.:787 [pressum turba stetit omne cadaver].
1b [305c-d]	Оповідання підозріле: <інформація про історичного Гасдрубала → Полібій. Історія, I.38; <згадки про новели еротичного змісту авторства Аристида Мілетського → Плутарх. Красс, 32; Овідій. Скорботні елегії, II.:421; <Фрагменти → FHG, t.IV, p. 320–324.
2a [305d-e]	Іоанн Стобей. Збірка, 7.64 [t.III, p. 330 Hense]
2b [305e-306a]	<пор. 8b [307d-e]> Плутарх. Поплікола, 17; Лівій. Історія, II.12.1-13.2.
3a [306a-b]	Геродот. Історія, I.82 ; Іоанн Стобей. Збірка, 7.68 [t.III, p. 333 Hense] <з посиланням на авторитет Тесея; виклад має однаковий контекст, проте присутня значна різниця у формулюванні>; Максим. Пам'ятки, III.2.ех.4 ; Страбон. Географія, VIII.6.17 [p. 376 Casaubonus] <згадано сам факт конфлікту без опису деталей>.
3b [306b-c]	Оповідання підозріле: Лівій. Історія, IX.1etc.; Макробій. Сатурналії, III.13.6 < згадано лиш епітет Фабія «Gurges»>.
4a [306c-d]	Іоанн Стобей. Збірка, 7.64 [t.III, p.330 Hense]; Іоанн Лідійський. Місяці, IV.164 [p. 179 Wünsch]; Плутарх. Вислови царів та полководців, 51.13 [p. 225d Stephanus]; Геродот. Історія, VII.226.
4b [306d-e]	<Оповідання добре відоме античному читачеві. Версія Автора є унікальною. Слід Геродота простежується явно, а версія Автора є більш яскравим опрацюванням:> [Віктор]. Славетні чоловіки, 14.1-6 [Tauchnitius]; Ватиканський міфограф I, III.22.1-2; Лівій. Історія, II.48-50; Діонісій. Римські стародавності, IX.14-22; Овідій. Фасти, II.:195-242; <Короткі згадки у:> Діодор. Історична бібліотека, XI.53.6; Плутарх. Камілл, 19; Силій Італій. Пуніка, VI.:637; Фест, р. 87M [Scelerata porta]; Євтропій. Історія, I.16 = Павло Диякон, Історія Риму, I.16; Іоанн Лідійський. Місяці, I fr. 5 [p. 179 Wünsch]; <Що цікаво, Діонісій вважає оповідання байкою – Діонісій. Римські стародавності, IX.22.1-4>.
5a [306e-f]	Іоанн Стобей. Збірка, 7.66 [t.III, p. 331 Hense]
5b [306f-307a]	Лівій. Історія, VII.6etc.; Діонісій. Римські стародавності, XIV.11etc. ; Овідій. Фасти, VI.:34 <згадка Юпітера Тарсійського = Капітолійському>.
6a [307a]	Страбон. Географія, IX.2.10 [p.404 Casaubonus] <згадка святині в Амфіараї>; Павсаній. Еллада, IX.19.4 ; Сходії до «Умовляння» Климента Александрійського, II.11.1.
6b [307b]	Приклад історичної помилки.
7a [307c]	Посилання на «[Плутарх]. Річки», щоправда інформація в трактаті відсутня.

⁸⁶ Діон. Промови, XI.149.

⁸⁷ Діон. Промови, XI.147.

⁸⁸ Прокл. Створення божественних міфів, р. 76–81 [Kroll].

⁸⁹ Платон. Держава, р.376e-380c [Stephanus]. <Щоправда Платон заперечує вірність способу міфологізації «давніх поетів», і закликає до філософської міфологізації богів, створюючи образ, який заслуговує довіри – див.: Прокл. Теологія Платона, I, р.22. Більш детально про виховання в душі Сократа – див.: de Gruyter W. Die Formung des griechischen Menschen. Bd. II. 3 Aufl. Berlin, 1959. Про виховання в цілому – див.: Йегер В. Пайдейя. Т. I. Москва, 2001; Йегер В. Пайдейя. Т. II. Москва 1997; статті з збірника – Hurothekai. А також античний трактат про виховання – див.: Плутарх. Виховання дітей [p. 1a-14c Stephanus].>

Продовження таблиці 1

1	2
7b [307c-d]	Лівій. Історія, I.28etc.; Діонісій. Римські стародавності, III.30etc..
8a [307d]	Діодор. Історична бібліотека, XVI.34.5 <факт втрати ока, без уточнення ситуації>; Іоанн Стобей. Збірка, 7.67 [t.III, p. 332 Hense].
8b [307d-e]	<пор. з 2b [305e-306a]> Плутарх. Поплікола, 16.
9a [307e-f]	<Повелл у виданні фрагментів «Еригона» ігнорує цей уривок – «Noster tenebrio omnia turbavit» – Collectanea Alexandrina, p. 64etc. [Powell].>
9b [308a]	<Оповідання відрізняється занадто сильно> Арат. Феномени, I.:138 <відмічає лиш одну зірку під назвою Vindemiator>.
10a [308b]	Фукідид. Історія, I.128.1-6 <вже в античність висловлювались сумніви відносно достовірності цієї інформації – Геродот. Історія, V.32>; Іоанн Стобей. Збірка, 39.31 [t.III, p. 728 Hense] <також посилається на Хрисерма, але йменує твір «Історія Персії»>; Діодор. Історична бібліотека, XI.45.6; Поліен. Військові хитрощі, VIII.51; Непот. Славетні чоловіки, 4.5.
10b [308b-c]	<Клітонім згаданий в [Плутарх]. Річки, 3.4 де твір йменується «Фракія», тут – «Історія Італії».>
11a [308c]	Приклад історичної помилки.
11b [308d]	Плутарх. Поплікола, 4-6; Флор. Епітома Тита Лівія «Історія», I.9.5; [Віктор]. Славетні чоловіки, 10.5 [Tauchnitius].
12a [308d-e]	
12b [308e]	Цицерон. Обов'язки, III.112; Цицерон. Межі добра і зла, I.23; Лівій. Історія, VIII.6.16-7.19; Плутарх. Максим, 9; Саллюстій. Змова Катиліни, 52.30-31; [Віктор]. Славетні чоловіки, 28.4 [Tauchnitius]; Флор. Епітома Тита Лівія «Історія», I.14.2.
13a [308f]	
13b [308f-309a]	
14a [309a-b]	Проперцій. Елегії, IV.8.:3.
14b [309b]	
15a [309b-c]	Іоанн Стобей. Збірка, 10.70 [t.III, p. 426 Hense] <замість δημωτικῆς використане ім'я Δημόνικης – 10.71; Бренн – історична особа – Лівій. Історія, V.33-49>.
15b [309c]	Лівій. Історія, I.11etc.; Діонісій. Римські стародавності, II.39-40; Плутарх. Ромул, 17.
16a [309c-e]	Іоанн Стобей. Збірка, 39.32 [t.III, p. 729 Hense] <називає твір авторства Демарата – Τραυδοῦμενα, на відміну від Автора, який йменує його «Аркадськими оповіданнями»>.
16b [309e-f]	Лівій. Історія, I.24-26.
17a [309f]	<Відоме оповідання про статую Афін, яку Зевс скинув з небес, проте відсутні згадки конкретно цього оповідання в інших авторів.>
17b [309f-310a]	<Якщо Антилла асоціювати з Метеллом, тоді:> Сенека Ритор. Протилежності, IV.2; Пліній Старший. Природнича історія, VII.141; Овідій. Фасти, VI.:437etc.; Лівій. Періохи, 19.
18a [310a]	Іоанн Стобей. Збірка, 7.67 [t.III, p. 332 Hense] <сильно відрізняється за викладом та значно більший за об'ємом, проте відповідає тексту Автора. Запозичення Стобеєм в Автора сумнівне>.
18b [310a-b]	Лівій. Історія, VIII.9.4-12, X.28.13-18; Цицерон. Пророкування, I.51; Цицерон. Тускуланські бесіди, I.89; [Віктор]. Славетні чоловіки, 26.4-5 [Tauchnitius]; Флор. Епітома Тита Лівія «Історія», I.14.3; Плутарх. Чи достатньо порочності для нещастя..., 3 [p. 499b Stephanus].
19a [310b-c]	
19b [310c]	<Оповідання підозріле. Раз дочку звали Медулліна, тоді чому батька звали Арунтій... Луцій Фурій Медуллін відомий у римській традиції – Лівій. Історія, IV.25.13-14, IV.25.2, IV.44.1.>
20a [310d]	Іоанн Стобей. Збірка, 39.33 [t.III, p. 730 Hense] <з посиланням на Демарата [в Автора – Еврипід]>; TGF, p. 464 <з посиланням на Еврипіда, що прийнято вважати достовірним> Климент Александрійський, Умовляння, 42 Б з посиланням на Демарата [в Автора – Еврипід] та містить додаткові подробиці>, Євсевій. Підготовка до Євангеліє, IV.16.12.
20b [310d-e]	Іоанн Лідійський. Місяці, IV.147 [p.165 Wünsch]; Климент Александрійський, Умовляння, 42 <посилання на авторів історії співпадають [Дорофей, IV]>.

Продовження таблиці 1

1	2
21a [310e]	<Посилання прийнято вважати абсолютно достовірним:> Іоанн Стобей. Збірка, 64.33 [t.IV, p.471 Hense]; ESG, t.I, p.14; LCL, p. 289.
21b [310f]	
22a [310f-311a]	Іоанн Стобей. Збірка, 64.34 [t.IV, p.472 Hense]; Овідій. Метаморфози, X.:298; [Аполлодор]. Міфографія, III.14.3; LCL, v.222, p. 84.
22b [311a-b]	
23a [311b-c]	<Посилання прийнято вважати абсолютно достовірним:> FHG III.7, Юба, F 23 [p. 472]; Susemihl F. Geschichte der griechischen Literatur in der Alexandrinerzeit. Bd. II. Leipzig, 1892. S. 402–414.
23b [311c-d]	
24a [311d]	Еврипід. Гекаба
24b [311e]	
25a [311f]	[Аполлодор]. Міфографія, III.12.6; LCL, v.222, p. 57.
25b [311f]	
26a [312a]	[Аполлодор]. Міфографія, I.8.2; LCL, v.197, p.64; TGF, p. 525.
26b [312a-b]	
27a [312b-c]	<Гіпотетичне відновлення втраченого тексту:> [Аполлодор]. Міфографія, III.12.7; LCL, p. 60.
27b [312c]	
28a [312c-d]	Вергілій. Енеїда, I.:75 <згадує дочку Еола на ім'я Канака. Про неї оповідь>; Іоанн Стобей. Збірка, 64.35 [t.IV, p. 427 Hense]; Овідій. Героїди, XI.
28b [321d-e]	
29a [312e]	Іоанн Стобей. Збірка, 64.37 [t.IV, p. 473 Hense] <з посиланням на Аристокла [в Автора на Агесилая]>; Схолії до Аристофана «Жінки в Народних зборах», 1049; FHG, t.IV, p. 330.
29b [312e]	
30a [312e-321a]	
30b [313a-b]	Макробій. Сатурналії, I.11.35-39; Плутарх. Ромул, 29; Плутарх. Камілл, 33.
31a [313b]	[Аполлодор]. Міфографія, III.15.4; LCL, v.222, p. 110.
31b [313b]	
32a [313b-c]	
32b [313d]	Плутарх. Ромул, 28; Плутарх. Нума, 2; Лівій. Історія, I.16etc.; Діонісій. Римські стародавності, II.63etc. <ця людина носить ім'я Юлія>; Цицерон. Держава, I.20.
33a [313e-f]	[Аполлодор]. Міфографія, III.5.5; Еліан. Строкаті оповідання, XIII.5; Павсаній. Еллада, VI.20.7; Афіней. Бенкет, XIII.79 [p. 602f-603a Casaubonus]; Схолії до Еврипіда «Фенікс», 1760.
33b [313f-314a]	
34a [314a-b]	Іоанн Стобей. Збірка, 64.38 [t.IV, p. 474 Hense]; Еврипід. Іпполіт.
34b [314b-c]	
35a [314c]	Іоанн Лідійський. Місяці, IV.142 [p. 165 Wünsch]; Цец. Схолії до Лікофрона, II.63, II.92; Порфирій. Утримання від споживання тварин, II.55 <про людські жертвоприношення в Спарті>.
35b [314c-d]	
36a [314e-f]	Іоанн Лідійський. Місяці, IV.150 [p. 168 Wünsch] <згадано «Зопіра з ...» Зопіра Візантійського згадує тільки Автор. В Іоанна Лідійського зіпсоване місце, де вказано з якого Зопір міста – : Іоанн Лідійський. Місяці, IV.150 [p. 168:20 Wünsch] – Ζωπύρφ τῷ <...>... >
36b [314f-315a]	<Друге ім'я Реї Сильвії згадується в легендах, де мати Ромула та Рема вважається дочкою Енея та Лавінії.> Плутарх. Ромул, 2; Лівій. Історія, I.3etc.; Вергілій. Енеїда, I.:274; Цицерон. Пророкування, I.40
37a [315a]	
37b [315a-b]	Помилка: йдеться про місто Бовіан.

Закінчення таблиці 1

38a [315b-c]	[Аполлодор]. Міфографія, II.5.11; LCL, v.197, p. 224–225 [« <i>Quis... inlaudati nescit Busiridis aras?»</i>]; Плутарх. Тесей, 6; Вергілій. Георгіки, III.:4-5.
38b [315c]	<Може бути спотвореною версією ідіоми Геллія, щодо жорстокості Тита Манлія, який наказав стратити свого сина – Геллія. Аттичні ночі, IX.13.20. [Це оповідання передає Автор в 12b [308e], а озвучене оповідання є популярним сюжетом у римській історіографії – Цицерон. Обов'язки, III.112; Цицерон. Межі добра і зла, I.23; Лівій. Історія, VIII.6.16-7.19; Плутарх. Максим, 9; Саллюстій. Змова Катиліни, 52.30-31; [Віктор]. Славетні чоловіки, 28.4 [Tauchnitus]; Флор. Епітома Тита Лівія «Історія», I.14.2.].>
39a [315c-d]	<Помилка: Фаларид – відомий тиран міста Аркагант, який широко відомий в античність своєю жорстокістю:> Іоанн Стобей. Збірка, 49.49 [t.IV, p.318 Hense]; LCL, v.197, p. 203 <дискусійне питання> <Автор називає майстра Териз, проте в решті джерел його зовуть Перилл:> Пліній Старший. Природнича історія, XXXIV.89; Овідій. Мистецтво кохання, I.:658etc.; Лукіан. Фаларид I, 11-12.
39b [315d-e]	
40a [315e]	[Плутарх]. Річки, 8.1. [Аполлодор]. Міфографія, I.7.8
40b [315e-f]	
41a [315f-316a]	
41b [316a-b]	

Якщо визначення джерел Автора та ступеня достовірності використаних ним джерел є доволі проблематичним, то запозичення можна простежити бодай частково. Найпершим можна поставити Климента Александрійського, який посилається безпосередньо на Дорофея, як і Автор⁹⁰. Ураховуючи сферу діяльності Климента Александрійського – християнського богослова та достатньо агресивного проповідника Святого Письма – навряд чи це посилення можна вважати повністю достовірним, адже маючи цілком зрозумілу мету, Климент Александрійський свідомо міг брати малонадійну джерельну базу, і в такому разі посилення могло бути здійсненим цілеспрямовано на умовне джерело Автора, тобто на працю Дорофея «Італійські історії», IV, тоді як сам Климент Александрійський міг користуватись винятково «Паралельними оповіданнями». А. Братухін вважає свідчення достовірним (Братухин А. Ю, 2006, с. 172). Подібною була ситуація з іншими, пізнішими, авторами, як-от Іоанн Стобей, Іоанн Лідійський, Іоанн Цец та схоласти. Загалом, це проілюстровано в таблиці. Для кращої наочності можна ще раз згадати Стобея як автора з найбільшою кількістю збігів – 17⁹¹. Якщо різницю між посиленнями можна списати на інтерполяції⁹², як і написання деяких конкретних імен⁹³, то в

⁹⁰ [Плутарх]. Паралельні оповідання, 20a [p. 310d Stephanus] = Климент Александрійський, Умовляння, 42.

⁹¹ [Плутарх]. Паралельні оповідання, 1a [p. 305b-c Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 7.63 [t.III, p. 328 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 2a [p. 305d-e Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 7.64 [t.III, p. 330 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 3a [p. 306a-b Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 7.68 [t.III, p. 333 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 4a [p. 306c-d Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 7.64 [t.III, p. 330 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 5a [p. 306e-f Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 7.66 [t.III, p. 331 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 8a [p. 307d Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 7.67 [t.III, p. 332 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 10a [p. 308b Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 39.31 [t.III, p. 728 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 15a [p. 309b-c Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 10.70 [t.III, p. 426 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 16a [p. 309c-e Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 39.32 [t.III, p. 729 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 18a [p. 310a Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 7.67 [t.III, p. 332 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 20a [p. 310d Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 39.33 [t.III, p. 730 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 21a [p. 310e Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 64.33 [t.IV, p. 471 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 22a [p. 310f-311a Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 64.34 [t.IV, p. 472 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 28a [p. 312c-d Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 64.35 [t.IV, p. 427 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 29a [p. 312e Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 64.37 [t.IV, p. 473 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 34a [p. 314a-b Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 64.38 [t.IV, p. 474 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 39a [p. 315c-d Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 49.49 [t.IV, p. 318 Hense].

⁹² [Плутарх]. Паралельні оповідання, 10a [p. 308b Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 39.31 [t.III, p. 728 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 16a [p. 309c-e Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 39.32 [t.III, p. 729 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 20a [p. 310d Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 39.33 [t.III, p. 730 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 29a [p. 312e Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 64.37 [t.IV, p. 473 Hense].

⁹³ [Плутарх]. Паралельні оповідання, 15a [p. 309b-c Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 10.70 [t.III, p. 426 Hense]; [Плутарх]. Паралельні оповідання, 16a [p. 309c-e Stephanus] = Іоанн Стобей. Збірка, 39.32 [t.III, p. 729 Hense].

інших випадках різниця в тексті занадто значна, щоб можна було предметно ідентифікувати походження інформації Іоанна Стобея в озвучених випадках винятково з «Паралельних оповідань»⁹⁴. До того ж усі збіги взяті як окремі оповідки з різних капітулів «Паралельних оповідань», тому в Іоанна Стобея відсутні повні збіги обох оповідань з одного капітулу «Паралельних оповідань». Найімовірніше, Іоанн Стобей перевіряв інформацію, тому взяті ним посилання достатньо достовірні, тоді як оповідання, що мали відверто підозрілий вигляд та/або були відсутні в інших авторів, ігнорував; також, імовірно, Іоанн Стобей використовував саме оригінальні праці, а доступу до «Паралельних оповідань» був позбавлений...

У межах таких порівнянь варто розглянути ще один твір. На відміну від «Паралельних оповідань», які можна ототожнювати з парадоксографією, праця, яку приписували Арістотелю, «Дива» є справжнім представником парадоксографії⁹⁵. Уникаючи труднощів з ідентифікацією цього твору (перші 15 параграфів⁹⁶ взяті з IX книги «Історії тварин», до того ж авторство Арістотеля саме цієї книги «Історії тварин» є спірним (Позднякова Н. А., 1987, с. 236 та ком. 1), відмітимо лиш використання автором «Див» творів Автора. Оскільки трактати «Паралельні оповідання» та «Річки» вважають належними одному автору, варто відмітити вельми цікавий факт: автор «Див» уникає посилань на джерельну базу, за дуже рідкими винятками, проте низка оповідань явно мають одне походження – таких витягів 10 з трактату «Річки»⁹⁷ та жодного з трактату «Паралельні оповідання». Єдиний раз з 10 озвучених, де трапляється посилання на джерело інформації в трактаті «Дива», – це оповідання про камінь біля гори Берекинф, проте якщо в «Дива» першоджерелом указаний Евдокс⁹⁸, то в «Річки» – книга «Фригія» авторства Агатархіда⁹⁹. Ураховуючи кількість достовірних цитат у трактаті «Дива», такий нюанс є дивним. Датування трактату «Дива» варіюється від III ст. до н. е. до III ст. (Kroll W., 1924, sp. 46; Giannini A., 1964, p. 134, 140), тому шанс запозичень винятково з трактату «Річки» досить високий. Загалом, озвучена особливість трактату «Дива» мало що доводить, проте ймовірність існування якоїсь більш ранньої збірки, якою могли б користуватись обидва автори, також варто враховувати.

У сучасній науковій літературі можна натрапити на посилання на Автора, зокрема, у серйозних дослідників І. Маяк, Н. Брагінської та Н. Чистякової (Маяк І. Л., 1983, с. 177 [на сар. 22b з посиланням на роботу Д. Франчозі]; Боровский Я. М., 1990, с. 482 [на «307 E»]; Чистякова Н. А., 1993, с. 381 [на сар. 3a]). Так само в енциклопедичних виданнях Ф. Любкера та Е. Мелетинського (Любкер Ф., 2001, с. 526 [на с. 9a-b]; Мелетинский Е. М., 1990, с. 54 [на с. 5a]). Щоправда у виданні Ф. Любкера 2001 року озвучена розповідь перекочувала з більш раннього видання 1885 року, зробленого із 6-го німецького видання 1882 року (Любкер, 1885, с. I–II); інформація про Енторію представлена без будь-якого посилання, проте розповідь повністю відповідає повідомленню Автора¹⁰⁰, і явно взята в Автора бодай тому, що відсутня в будь-якому іншому античному джерелі (Любкер, 1885, с. 473).

З усього написаного вище можна відмітити порівняно сильну довіру до матеріалу Автора серед низки дослідників. Факт наявності низки суттєвих помилок також варто визнати. До того ж ще понад дві з половиною тисячі років тому Арістотель аргументував перевагу прямого

⁹⁴ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 3a [p. 306a-b Stephanus] = Іоанн Стобей. *Збірка*, 7.68 [t.III, p. 333 Hense]; [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 18a [p. 310a Stephanus] = Іоанн Стобей. *Збірка*, 7.67 [t.III, p. 332 Hense].

⁹⁵ [Арістотель]. *Дива* [p. 830a-847b Bekker].

⁹⁶ [Арістотель]. *Дива*, 1–15 [p. 830a-831b Bekker].

⁹⁷ [Арістотель]. *Дива*, 158 [p. 846a Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 5.2; [Арістотель]. *Дива*, 159 [p. 846a Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 24.2; [Арістотель]. *Дива*, 160 [p. 846a Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 13.2; [Арістотель]. *Дива*, 162 [p. 846b Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 9.5; [Арістотель]. *Дива*, 166 [p. 846b Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 16.2; [Арістотель]. *Дива*, 167 [p. 846b Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 9.3; [Арістотель]. *Дива*, 171 [p. 847a Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 8.2; [Арістотель]. *Дива*, 173 [p. 847a Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 10.5; [Арістотель]. *Дива*, 174 [p. 847a Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 7.6; [Арістотель]. *Дива*, 175 [p. 847b Bekker] = [Плутарх]. *Річки*, 21.4.

⁹⁸ [Арістотель]. *Дива*, 173 [p. 847a Bekker].

⁹⁹ [Плутарх]. *Річки*, 10.5.

¹⁰⁰ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 9a-b [p. 307f-308a Stephanus].

доказу над доказом заперечення можливості¹⁰¹. Серед аргументів прихильників фальсифікації наданої інформації Автором «Паралельних оповідань», фігурують винятково заперечення можливості. Такі аргументи досить легко нівелювати фактом літературного опрацювання матеріалу, що характерно для античних авторів, наявністю різних версій одного оповідання, які можуть бути втраченими через втрату значної кількості античного спадку наративних джерел, впливом пропаганди, зокрема місцевої, та навіть звичайними інтерполяціями тексту внаслідок тривалої рукописної традиції. Тож варто розглянути аргументацію, що вказує на достовірність твору.

Щодо трьох ключових питань щодо «Паралельних оповідань» – авторство, існування первинних джерел та достовірність – доцільно висловити аргументи стосовно кожного.

Пріоритет щодо авторства, базуючись на каталозі Лампрія, варто віддати Плутарху. «Паралельні оповідання» – твір конспективний, що характерно для Плутарха, наприклад «Вислови спартанок», «Вислови спартанців», «Вислови царів та полководців», «Давні звичаї спартанців», «Питання грецькі», «Питання римські» та ін. Імовірно, озвучені тексти створені як записи на майбутнє. Зокрема, шість висловів Пірра з «Висловів царів та полководців» наявні в біографії Пірра¹⁰². Те ж стосується висловів Деметрія¹⁰³, Фемістокла¹⁰⁴ тощо.

Щодо існування первинних джерел також варто відповісти позитивно. Хоч деякі автори згадані лише в «Паралельних оповіданнях», але занадто багато авторів згадані в інших творах, більшість з яких написані явно з використанням іншого, на відміну від «Паралельних оповідань», джерела. Задля кращої аргументації варто знову звернутися до Клименту Александрійського, як єдиного автора, у якого міститься посилання на відповідний блок з «Паралельних оповідань»¹⁰⁵. У «Паралельних оповіданнях», з посиланням на III «Італійських історій» Піфокла, згадано віщуна Гая Юлія, який напроорокував Метеллу принести в жертву свою дочку¹⁰⁶. Климент Александрійський в іншій праці – «Стромати» – згадує якогось віщуна на ймення Гай Юлій Непот, з посиланням на IV «Італійської історії» авторства Піфокла із Самоссу¹⁰⁷. Климент Александрійський написав «Стромати» після «Умовляння», адже посилається на «Умовляння» свого ж авторства в «Строматах»¹⁰⁸. Оскільки згадка віщуна відсутня в «Умовлянні», де в сар. 42 йшлося про людські жертвоприношення, й оповідання про дочку Метелла було б доречним, проте відсутнє, відповідно, Климент Александрійський знайшов інформацію про Гая Юлія вже опісля написання «Умовляння», що є першим аргументом, який заперечує використання як джерела саме «Паралельних оповідань». Другим аргументом є ім'я віщуна: у Клименту Александрійського наявний когномен, який відсутній у «Паралельних оповіданнях». Ураховуючи полемічний характер «Строматів», посилання та цитування повинні бути точними та без цілеспрямованих викривлень, щоб уникнути критики з боку опонентів – представників еллінської релігії. Диспут тривав на всіх тогочасних інтелектуальних та соціальних рівнях, причому християни використовували для своїх потреб весь арсенал грецької філософії (Dodds E. R., 1965, р. 103, 122). І. Максимова, проаналізувавши посилання Арнобія та Лактанція відповідно до збережених творів, продемонструвала точність таких посилань і вважає доцільним викорис-

¹⁰¹ Аристотель. *Аналітика подальша*, I.26 [р. 87a Bekker]. <Ор. назви «Ἀναλυτικά πρότερα» [«Analytica Priora»] та «Ἀναλυτικά ὑστερα» [«Analytica Posteriora»]. У рос. перекладах: «Первая аналитика» та «Вторая аналитика». Логіка тут є, але, враховуючи значення слів πρότερα та ὑστερα, ор. грецькому значенню більш відповідає «Аналітика попередня» та «Аналітика подальша». Назву твору українізував, з огляду на озвучені факти.>

¹⁰² Плутарх. *Вислови царів та полководців*, 36.1-6 [р. 184c-d Stephanus] = Плутарх. *Піпп*, 9, 8, 21, 23, 10, 8 <36.1 = 9; 36.2 = 8; 36.3 = 21; 36.4 = 23; 36.5 = 10; 36.6 = 8>.

¹⁰³ Плутарх. *Вислови царів та полководців*, 29.1-4 [р. 183a-b Stephanus] = Плутарх. *Деметрій*, 20, 22, 34. <в сар. 34 є певні відмінності>.

¹⁰⁴ Плутарх. *Вислови царів та полководців*, 38.1-17 [р. 184f-185f Stephanus] = Плутарх. *Фемістокл*, 3, 6, 11, 18, 29.

¹⁰⁵ Климент Александрійський, *Умовляння*, 42 = [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 20a-b [р. 310d-e Stephanus].

¹⁰⁶ [Плутарх]. *Паралельні оповідання*, 14a [р. 309b Stephanus].

¹⁰⁷ Климент Александрійський. *Стромати*, I.135.

¹⁰⁸ Климент Александрійський. *Стромати*, VII.22.

тання методу екстраполяції, відповідно, цитування християнами творів втрачених авторів, за своєї односторонності, цілком достовірним (Максимова І., 1992, с. 106–107, 109). Отже, Климент Александрійський використовував різноманітну літературу, яка реально існувала в ті часи. Те ж робив й Автор «Паралельних оповідань». Розбіжності між текстами можна пояснити літературним опрацюванням та інтерполяціями з боку переписувачів.

Щодо достовірності подібних оповідань варто виокремити два моменти. По-перше, міфологічні оповідання, як написано вище, динамічні в часі та мають регіональні відмінності, тож можуть існувати різні версії. По-друге, хиби в описах історичних фактів мало на що впливають, адже занадто конспективний виклад «Паралельних оповідань», а також змога перевірити всі оповідання з реальної історії іншими джерелами, навряд чи уможливить будь-які дослідження реального історичного фактажу.

Тепер, розуміючи весь контекст на прикладі трактату «Паралельні оповідання», варто задатись іншим питанням: а яка різниця, кому належить цей трактат та наскільки достовірні згадані Автором «першоджерела»? Варто подивитися на цей, дійсно унікальний трактат з іншого боку – як традицію запозичень популярних сюжетів з грецької історії до римської. Таких прикладів досить багато, тому доцільно обмежитись одним показовим. Однією з найбільш розтиражованих античними авторами є розповідь про царських шпигунів Пірра Аета, захоплених у римському таборі напередодні битви при Гераклеї, яких римський консул Публій Валерій Левін відпустив, велівши продемонструвати перед шпигунами все, що шпигунів цікавило¹⁰⁹. Історики-античники помічають схожість озвученого оповідання з повідомленням Геродота про трьох грецьких шпигунів, відправлених в Азію для збору інформації про армію Ксеркса, захоплених персами, після чого перський монарх, наперекір традиції та для підтвердження сили своїх військ, шпигунів помилював та велів продемонструвати всі свої війська та відпустити¹¹⁰. Згідно з висновками М. Жакемод, епізод має яскраво виражений «Геродотовий відбиток» (Jacquemod M., 1932, р. 452), а Р. Шуберт ще раніше назвав це «плагіатом з Геродота» (Schubert R., 1894, s. 61). Це продуктивна тема, яку можна розвивати довго, однак і цього прикладу достатньо. Сучасним дослідникам, часто прорізаючи терени критики, доводиться доводити подібні запозичення сюжетів, висловлювати гіпотези на основі надзвичайно обмеженої збереженої джерельної бази, як це робив Е. Бікерман: проаналізувавши лист Фабриція «царю» Пірру, наведений в «Анналах» Квадригарія, збережений у Геллія, запропонував гіпотетичного фальсифікатора – Гая Ацилія Глабріона (Bickerman E., 1947, р. 138–140)¹¹¹. Цю особливість деяких «істориків» чудово розуміли в античність як факт. Лукіан згадує одного «історика», Креперея Кальпурніана Помпейополіта, який, описавши війну Риму з Парфією, повністю списав усю фабулу з праці Фукідіда¹¹². Більш пізній енциклопедист Фотій звинувачував Зосима в плагіаті «Історії» Євнапія¹¹³.

Будь-яке джерело, безсумнівно, потребує повноцінної критики; особливий акцент у критиці варто віддавати першоджерелам. Уперше в сучасному розумінні критики повноцінно процес здійснив Лоренцо Валла в праці «Про фальшивість Костянтинового дару» (De falso credita et ementita Constantini Donatione Declamatio), яку написано 1440 р., найстарший рукопис датовано 1451 р. (Codex Vaticanus 5314), а перше повне друковане видання здійснив Ульріх фон Гуттен в 1518 р.¹¹⁴ Праця Л. Валла є дійсно епохальним та фундаментальним твором для

¹⁰⁹ Діонісій. *Римські стародавності*, XIX.11.1; Фронтин. *Військові хитрощі*, IV.4.7; Євтропій. *Історія*, II.11 <Павло Диякон. *Історія Риму*, II.11 – як список праці Євтропія>; Зонара. *Хроніка*, VIII.3.6.

¹¹⁰ Геродот. *Історія*, VII.146.

¹¹¹ Геллій. *Античні ночі*, III.8.8 = HRR, Квадригарій, F 41 [р. 2192220]; текст подібного листа наводить Плутарх: *Піпп*, 21.2-3.

¹¹² Лукіан. *Як писати історію*, 15.

¹¹³ Фотій. *Багатокнижжя*, Cod.98.

¹¹⁴ Валла Л. Рассуждения о подложности так называемой дарственной грамоты Константина. *Итальянские гуманисты XV века о церкви и религии*. Москва, 1963. С. 139–216.

будь-якого науковця, адже вчений за допомогою філологічних, нумізматичних, історичних й інших аргументів, зіставляючи інформацію з даними інших авторів, розвінчав середньовічну підробку так званої грамоти «Костянтинського дару», чим заклав основи наукової критики в сучасному розумінні цього слова. Надалі наукова критика розвивалася та вдосконалювалася. Потребу сприймати джерело комплексно та безвідривно від автора та епохи вперше, серед виявлених автором статті творів, сформував Жан Боден у книзі «Метод легкого вивчення історії» [Methodus ad facilem historiarum cognitionem], виданій Мартином Ле Женом 1566 р.: «... окрім форми висловлювання потрібно звертати увагу на зміст і авторські оцінки... І тільки таким чином уважний читач зможе ясно зрозуміти характер та здібності історика»¹¹⁵. Також Ж. Боден звернув увагу на низку історичних хиб в «хроніках» (імовірно, йдеться про всі джерела)¹¹⁶, потребу використання максимально широкої джерельної бази¹¹⁷, самохвалу деякими істориками діянь своїх співвітчизників¹¹⁸, потребу в певних специфічних знаннях та відповідній літературі для написання історії, хибність безмежної віри одному автору¹¹⁹, слабку достовірність істориків, які писали через багато років після подій, або ж відразу після подій (що потребувало змовчувати певну інформацію, яка могла дискредитувати певних людей)¹²⁰, переоцінку історичних цінностей із часом¹²¹, потребу в спеціалізації дослідника щодо певних профільних тем¹²², а також дав низку критичних зауважень, що актуальні досі, щодо Геродота¹²³, Діонісія¹²⁴, Плутарха¹²⁵, Аппіана¹²⁶, Діодора¹²⁷, Тацита¹²⁸, Павсанія¹²⁹ та багатьох інших. Дісталось навіть Светонію за єдину згадку християн¹³⁰. «Ми повинні відбирати із того, що є, подібно тому як копирсаючись в багнюці можна знайти дорогоцінності»¹³¹. На приклад історичної критики першоджерела можна натрапити також у Наполеона I Бонапарта, який у праці «Нарис походів Юлія Цезаря», аналізуючи Commentarii Цезаря, зокрема, висловлює сумніви в достовірності озвучених римським полководцем втрат вельветів – називає їх завищеними¹³². Методи та прийоми критики продовжують удосконалюватися. Серед робіт останнього пів століття варто назвати публікації К. Сакса, який, аналізуючи «Історичну бібліотеку» Діодора, відмовився від класичного німецького Quellenforschung [пошук первинного джерела] та сконцентрувався на аналізі філологічної єдності праці й особистого погляду автора на описаний ним історичний процес (Sacks K. S., 1990, passim) і працю щодо ідентифікованих фрагментів Дуриса Самоського авторства Р. Кебрика, який аналізує сприйняття Дурисом історичного процесу як драматичного та вказав на спекулятивний характер більшості збережених фрагментів Дуриса (Kebrić R. B., 1977, passim). Подібних випадків значно більше.

Таке джерело, як «Паралельні оповідання», навіть без ідентифікації імені та цілей автора є прекрасною ілюстрацією як масштабів запозичень так і затребуваності популярних та вдаливих історичних сюжетів у тогочасних читачів, а також ілюструє значну кількість про-

¹¹⁵ Боден Ж. *Метод легкого постиження історії*. Москва, 2000. С. 43.

¹¹⁶ Боден Ж. Указ. соч. С. 24.

¹¹⁷ Там же. С. 23–24.

¹¹⁸ Там же. С. 42.

¹¹⁹ Там же. С. 45.

¹²⁰ Там же. С. 46–47.

¹²¹ Там же. С. 50.

¹²² Там же. С. 53.

¹²³ Там же. С. 54.

¹²⁴ Там же. С. 59.

¹²⁵ Там же. С. 61.

¹²⁶ Там же. С. 62–63.

¹²⁷ Там же. С. 63–64.

¹²⁸ Там же. С. 65–66.

¹²⁹ Там же. С. 74.

¹³⁰ Там же. С. 67.

¹³¹ Там же. С. 73.

¹³² Napoléon I. *Précis des guerres de Jules César*. Paris, 1836. Chap. I.IV

блематики, що потребує вирішення в межах тематики дослідження античної джерелографії. Трактат «Паралельні оповідання» варто сприймати як маніфест до сучасних істориків із закликом до більш ретельного аналізу джерельної бази. Однозначна відповідь щодо трьох ключових питань відносно трактату «Паралельні оповідання» навряд чи можлива, проте, з огляду на сучасний стан досліджень, варто припустити: зі значною ймовірністю автором був Плутарх, що підтверджується каталогом Лампрія та існуванням низки подібних конспективних творів, де авторство Плутарха є беззаперечним; первинні джерела існували, на що вказує значна кількість згадок у літературі більш раннього та більш пізнього періоду, а дрібні відмінності легко можна пояснити кон'юктурою (інтерполяціями, традицією та існуванням різних версій одного оповідання детермінованих хронологічно та географічно, зокрема під впливом пропаганди), тоді як занадто значні відмінності заперечують використання іншими авторами трактату «Паралельні оповідання» та вказують на оригінальні праці; питання достовірності варто закрити взагалі у зв'язку з конспективним характером твору та відсутністю будь-якої серйозної фактологічної інформації з питань політичної, соціально, економічної історії, яка могла б, бодай у теорії, змінити сприйняття тих чи інших відомих за іншими джерелами подій, адже існування місцевої версії події мало що змінює з погляду *wie es eigentlich gewesen* (як у дійсності відбулося). До того ж «Паралельні оповідання» є безцінним джерелом для дослідження ідеологічного матеріалу: генези певних позицій, греко-римських паралелей, запозичень популярних сюжетів та ін.

Список літератури

1. Боровский Я. М., 1990. *Плутарх. Застольные беседы*. Ленинград.
2. Братухин А. Ю., 2006. *Климент Александрийский. Увещевание к язычникам. Кто из богатых спасается*. Санкт-Петербург.
3. Виппер Р. Ю., 1923. *Очерки истории Римской Империи*. Берлин.
4. Дройзен И. Г., 2004. *Историка: Лекции об энциклопедии и методологии истории*. Санкт-Петербург.
5. Любкер Ф., 2001. *Реальный словарь классических древностей*. Т. 1. Москва.
6. Любкер Ф., 1885. *Реальный словарь классических древностей*. Санкт-Петербург.
7. Максимова И., 1992. Интерпретация римской религии у Арнобия и Лактанция. *Античность Европы*. Пермь. 102–110.
8. Маяк И. Л., 1983. *Рим первых царей*. Москва.
9. Мелетинский Е. М., 1990. *Мифологический словарь*. Москва.
10. Позднякова Н. А., 1987. Псевдо-Аристотель. Рассказы о диковинах. *Вестник древней истории*. №3. 236–252.
11. Поліщук М., 2024. Літературна спадщина Пірра Аета. *Історія & Археологія*. Вип. 2. 87–101.
12. Скиннер К., 2018. Мотивы, намерения и интерпретация текстов. *Кембриджская школа*. Ред. Т. Атнашев. Москва. 123–141.
13. Фрейберг Л. А., 1976. «Моралии» Плутарха. *Вестник древней истории*. № 3. 219–229.
14. Чистякова Н. А., 1993. *Греческая эпиграмма*. Санкт-Петербург.
15. Ярхо В. Н., 2001. *Обретенные страницы. История древнегреческой литературы в новых папирусных открытиях*. Москва.
16. Atenstädt F., 1922. Zwei Quellen des sogenannten Plutarch de Fluvii. *Hermes*. Bd. 57, Hb. 2. 219–246.
17. Bickerman E., 1947. Apocryphal Correspondence of Pyrrhus. *Classical Philology*. Vol. 42. 137–146.
18. Dodds E. R., 1965. *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*. Cambridge.
19. Focke F., 1923. Synkrisis. *Hermes*. Bd. 58, Hb. 3. 327–368.
20. Giannini A., 1964. Studi sulla paradossografia Greca. Parte II. Da Callimaco all'eta imperiale: la letteratura paradossografia. *Acme. Annali della Facolta di Filosofia Lettere dell'Universita Statale di Milano*. Milano. 99–140.
21. Hercher R. (ed.), 1851. *Plutarchi libellus de fluviiis*. Leipzig.
22. Jacquemod M., 1932. Sulle direttive politiche di Pirro in Italia. *Aevuin*. No. 2. 445–472.
23. Kebric R. B., 1977. *In the shadow of Macedon An Historiographical study of Duris of Samos*. Wiesbaden.
24. Kroll W., 1924. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Supp. IV. Stuttgart.
25. Luria S., 1929. Entstellungen des Klassikertextes bei Stobaios. *Rheinisches Museum für Philologie*. Bd. 78. 81–104, 225–248.

26. Manton G. R., 1949. The Manuscript tradition of Plutarch Moralia. *The Classical Quarterly*. Vol. 43, No. 3–4. Cambridge. 97–104.
27. Sacks K. S., 1990. *Diodorus Siculus and the First Century*. Princeton.
28. Schlereth J., 1931. *De Plutarchi quae feruntur Parallela Minora*. Freiburg.
29. Schmid W., 1893. *Der Atticismus in seinen Hauptvertretern: von Dionysius von Halikarnass bis auf den zweiten Philostratus*. Bd. III. Vol. 3. Stuttgart.
30. Schmid W., 1932. No. 23–24. *Philologische Wochenschrift*. Leipzig. 625–634.
31. Schubert R., 1894. *Geschichte des Pyrrhus*. Königsberg.
32. Xenophontos S. A., 2019. Oikonomopoulou A. *Brill's Companion to the Reception of Plutarch*. Leiden; Boston – Brill.
33. Ziegler K., 1951. Plutarchos von Chaironeia. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Bd. XXI, Hb. 41. Stuttgart. 636–962.

Mykhailo Polishchuk

PLUTARCH'S "PARALLELA MINORA" AS A HISTORICAL SOURCE

The purpose of the article is to fully analyze the treatise "Parallel stories", whose authorship is ascribed to the ancient historian Plutarch. The research methodology is based on the principles of historicism, consistency, verification, author's objectivity, as well as the use of general scientific methods of analysis, synthesis, generalization. Particular attention is paid to the method of analyzing the historical source proposed by Johann Droysen and "Cambridge system" criticism of ancient tests. For the first time in Ukrainian historical science, are comprehensively analyzed essence and content, as well as the source link of source "Parallela minora" with other ancient and medieval historical sources. It is determined that the compilative nature of the work is objectively determined by the genre of ancient comparisons. Probably the main idea can be considered a demonstration of the repeatability of historical and mythological stories popular in ancient literature. These stories served as a source of both inspiration and outright plagiarism for other authors. Assume that the author of the treatise «Parallela minora» could both reproductively rewrite the story from the real to the source base and consciously allow certain flaws or outright in primitivization as a satire on a similar genre, borrowing and/or authors. Moreover, without the discovery of the new primary sources, which at the moment are lost (as happened with the work on the state structure of Athens by Aristotle), due to a number of specific and unique characteristics and elements of "Parallela minora", an unconditional assessment of the work and authorship can hardly be considered completely unambiguous. It has been suggested that this treatise should be taken as a manifesto to modern historians with a call for a more thorough analysis of the source base.

Key words: *Parallela minora, Plutarch, author.*

References

1. Borovskij Ja. M., 1990. *Plutarh. Zastol'nye besedy* [Plutarch. Table conversations]. Leningrad. (In Russian).
2. Bratuhin A. Ju., 2006. *Kliment Aleksandrijskij. Uveshhevanie k jazychnikam. Kto iz bogatyh spasaetsja*. [Clement of Alexandria. Exhortation to the Gentiles. Who of the Rich Will Be Saved]. Sankt-Peterburg.
3. Vipser R. Ju., 1923. *Očerki istorii Rimskoj Imperii* [Essays on the History of the Roman Empire]. Berlin. (In Russian).
4. Drojzen I. G., 2004. *Istorika: Lekcii ob jenciklopedii i metodologii istorii* [Historian Lectures on the Encyclopedia and Methodology of History]. Sankt-Peterburg. (In Russian).
5. Ljubker F., 2001. *Real'nyj slovar' klassicheskikh drevnostej* [The Real Dictionary of Classical Antiquities]. V 3 t. T. 1. Moskva. (In Russian).
6. Ljubker F., 1885. *Real'nyj slovar' klassicheskikh drevnostej* [The Real Dictionary of Classical Antiquities by Lubker]. Sankt.-Peterburg. (In Russian).
7. Maksimova I., 1992. Interpretacija rimskoj religii u Arnobija i Laktancija [Interpretation of the Roman Religion by Arnobius and Lactantius]. *Antichnost' Evropy*. 102–110. (In Russian).
8. Majak I. L., 1983. *Rim pervyh carej* [Rome of the First Kings]. Moskva. (In Russian).
9. Meletinskij E. M., 1990. *Mifologicheskij slovar'* [Mythological dictionary]. Moskva. (In Russian).
10. Pozdnjakova N. A., 1987. Psevdo-Aristotel'. Rasskazy o dikovinah [Pseudo-Aristotle. Stories of Curiosities]. *Vestnik drevnej istorii*. 3. 236–252. (In Russian).

11. Polishhuk M., 2024. Literaturna spadshhyna Pirra Aeta [The literary heritage of Pyrr Aetus]. *Istoriya & Arxeolohiya*. Vyp. 2. 87–101. (In Ukrainian).
12. Skinner K., 2018. Motivy, namerenija i interpretacija tekstov [Motives, intentions and interpretation of texts]. *Kembridzhskaja shkola*. Moskva. 123–141. (In Russian).
13. Frejberg L. A., 1976. «Moralii» Plutarha [Plutarch's Moralia]. *Vestnik drevnej istorii*. 3. 219–229. (In Russian).
14. Chistjakova N. A., 1993. *Grecheskaja jepigramma* [Greek epigram]. Sankt-Peterburg. (In Russian).
15. Jarho V. N., 2001. *Obretennye stranicy. Istorija drevnegrecheskoj literatury v novyh papirusnyh otkrytijah* [Rediscovered Pages: The History of Ancient Greek Literature in New Papyrus Discoveries]. Moskva. (In Russian).
16. Atenstädt F., 1922. Zwei Quellen des sogenannten Plutarch de Fluviis. *Hermes*. Bd. 57, Hb. 2. 219–246. (In German).
17. Bickerman E., 1947. Apocryphal Correspondence of Pyrrhus. *Classical Philology*. Vol. 42. 137–146. (In English).
18. Dodds E. R., 1965. *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*. Cambridge. (In English).
19. Focke F., 1923. Synkrisis. *Hermes*. Bd. 58, Hb. 3. 327–368. (In German)
20. Giannini A., 1964. Studi sulla paradossografia Greca. Parte II. Da Callimaco all'eta imperiale: la letteratura paradossografia. *Acme. Annali della Facolta di Filosofia Lettere dell'Universita Statale di Milano*. Milano. 99–140. (In Italian).
21. Hercher R. (ed.), 1851. *Plutarchi libellus de fluviis*. Rudolphus. Leipzig. (In Latina).
22. Jacquemod M., 1932. Sulle direttive politiche di Pirro in Italia. *Aevuin*. No.2. 445–472. (In Italian).
23. Kebric R. B., 1977. *In the shadow of Macedon An Historiographical study of Duris of Samos*. Wiesbaden. (In English).
24. Kroll W., 1924. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Supp. IV. Stuttgart. (In German).
25. Luria S., 1929. Entstellungen des Klassikertextes bei Stobaios. *Rheinisches Museum für Philologie*. Bd. 78. 81–104, 225–248. (In German).
26. Manton G. R., 1949. The Manuscript tradition of Plutarch Moralia. *The Classical Quarterly*. Vol. 43. Cambridge. 97–104. (In English).
27. Sacks K. S., 1990. *Diodorus Siculus and the First Century*. Princeton. (In English).
28. Schlereth J., 1931. *De Plutarchi quae feruntur Parallelis Minoribus*. Freiburg. (In German).
29. Schmid W., 1893. *Der Atticismus in seinen Hauptvertretern: von Dionysius von Halikarnass bis auf den zweiten Philostratus*. Bd. III. Vol. 3. Stuttgart. (In German).
30. Schmid W., 1932. No. 23–24. *Philologische Wochenschrift*. Leipzig. 625–634. (In German).
31. Schubert R., 1894. *Geschichte des Pyrrhus*. Königsberg. (In German).
32. Xenophontos S. A., 2019. Oikonomopoulou A. *Brill's Companion to the Reception of Plutarch*. Leiden; Boston – Brill. (In English).
33. Ziegler K., 1951. Plutarchos von Chaironeia. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Bd. XXI, Hb. 41. Stuttgart. 636–962. (In German).